

DIMITRIE GUSTI – SOCIOLOG AL DREPTULUI

ION VLĂDUȚ

Universitatea „Spiru Haret“

Printre multiplele probleme ale sociologiei pe care Dimitrie Gusti le-a abordat în vasta sa operă, deși mai puțin cunoscută, se numără și aceea a cercetării sociologice a dreptului. Tratarea problemelor dreptului din perspectiva benefică a sociologiei i-a permis reputatului savant român o dezvoltare valoroasă a unor teme majore ale tinerei discipline sociologice, cum sunt: dreptul ca „aspect al vieții sociale”; sociologia dreptului constituțional; sociologia dreptului civil; sociologia dreptului internațional public și sociologia legislativă. Aceste probleme teoretice aveau să fie completate în mod fericit în opera sa de aspectele metodologice ale cercetării monografice a manifestărilor juridice ale unităților sociale și de investigarea monografică empirică a unor manifestări juridice ale satului românesc interbelic. Contribuțiile teoretice, metodologice și empirice pe care părintele Școlii Sociologice de la București și le-a adus în domeniul cercetării sociologice a dreptului îl așează pe Dimitrie Gusti, alături de Eugeniu Speranția, Mircea Djuvara, H.H. Stahl, Mircea I. Manoilescu ș.a., printre fondatorii sociologiei juridice românești.

Printre gânditorii români din perioada interbelică, a căror operă s-a bucurat de cea mai mare atenție din partea exegezei autohtone, se numără, fără îndoială, și Dimitrie Gusti. Într-un număr impresionant de studii și lucrări, cercetători mai vechi și mai noi au încercat să surprindă multiplele dimensiuni ale vieții, operei și activității patriarhului sociologiei românești. Cu toate acestea, exegezele referitoare la sociologia juridică gustiană, deși nu lipsesc cu desăvârșire, au fost puține la număr și nu au reușit să lumineze în suficientă măsură această dimensiune importantă a operei lui D. Gusti. Cercetând cu mai multă atenție impresionanta operă gustiană, vom constata că savantul român s-a aplecat cu meticulozitate și înaltă probitate științifică asupra unui mare număr de probleme ale sociologiei dreptului, dezvoltând și în România preocupările pentru temele majore ale acestei tinere discipline sociologice, ce abia se constituise în Europa Occidentală, la granița dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea. Astfel de teme putem identifica cu ușurință, pe de o parte, într-o serie de studii gustiene de sine stătătoare, cum ar fi acela

relativ la *Chestiunea agrară în România* sau cel intitulat *Individ, societate și stat în Constituție*, iar, pe de altă parte, în mod dispersat, aproape în întreaga sa operă teoretică și empirică. De asemenea, vom constata faptul că, în opera sa, D. Gusti a abordat atât o serie de aspecte doctrinare, cât și unele probleme metodologice specifice acestei ramuri a sociologiei. Este un merit incontestabil al fondatorului școlii sociologice de la București că nu s-a mulțumit cu abordarea teoretică a problematicii sociologiei juridice și a mers mai departe, spre cercetarea de teren a vieții dreptului, cercetare prin care a reușit să scoată la iveală o multitudine de manifestări juridice ale satului românesc interbelic. De altfel, formația sa umanistă, dobândită în universitățile germane, și cunoscuta sa înclinație spre cercetarea concretă a vieții sociale, a manifestărilor spirituale, economice, juridice și politico-administrative ale unităților sociale, aveau să-i faciliteze reputatului sociolog român apropierea de problemele dreptului, în așa măsură încât scrierile și cercetările sale de teren să-l situeze printre fondatorii sociologiei

juridice românești. În această privință, nu putem decât să ne raliem aprecierilor făcute de fostul său doctorand, valorosul teoretician al dreptului și ilustrul avocat Mircea I. Manolescu, care considera că „Sistemul de sociologie al d-lui profesor D. Gusti și metoda monografică reprezintă o contribuție însemnată și un temei științific și metodologic pentru posibilitățile de constituire și de dezvoltare ale unei sociologii juridice.“

În studiul de față vom încerca o prezentare succintă a acelor realizări gustiene ce se numără printre cele mai însemnate contribuții aduse de gândirea socială autohtonă la constituirea sociologiei juridice românești. Dar, înainte de a releva unele aspecte concrete relative la contribuțiile prof. D. Gusti în acest domeniu, trebuie precizat faptul că întreaga problematică a sociologiei juridice gustiene, fie ea teoretică, metodologică sau empirică, își află un temei solid în doctrina de sociologie, etică și politică și în metoda monografiei sociologice profesate de sociologul român.

În concepția lui D. Gusti, societatea umană fiind „conviețuitoare“, nu poate dăinui fără reglementare, fără câteva norme, chiar și rudimentare, care să fixeze fiecărui individ drepturile pe care le are și îndatoririle pe care trebuie să le respecte în comunitate. Aceste „manifestări regulative“, cum le numește el, cuprind activitățile etico-juridice (care au drept scop fixarea și respectarea regulilor de viață în comun) și activitățile politice (care privesc organizarea și reforma societății)¹. Ele reprezintă cele două elemente indispensabile ale unei vieți sociale. În aceste condiții, „dreptul nu este decât un *aspect al vieții sociale* [...] de

aceea știința dreptului este o știință socială, și nu pur formală“ (s.n. – I.V.)².

Fenomenele juridice, economice, artistice, religioase, științifice etc., născându-se în și pentru societate, sunt fenomene sociale. Dreptul are „un caracter vădit social“ prin propria sa origine („nu poate izvorî decât din societate“³), prin modul său de funcționare (niciodată nu se poate îndepărta „fără primejdii de conținutul vieții sociale, de manifestările economice și sociale“⁴), prin menirea sa (fiind „principiul de direcție, de coeziune socială“⁵) și prin faptul că evoluează odată cu societatea⁶.

În scrierile sale, D. Gusti a acordat o mare atenție „dreptului viu“ pe care l-a definit ca „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social și care cuprinde în măsuri diferite legea scrisă, legea pământului și chiar creația populară“⁷. Întrucât cuprinde „legea scrisă“, în măsura în care ea este efectivă în cadrul grupului social, „dreptul viu“ nu se mai opune dreptului statal. Astfel, sociologul român depășește atât concepția lui H. Kantorowicz, care vorbea despre un „drept independent de dreptul statal“, cât și pe aceea a lui E. Ehrlich, care, după cum aprecia G. Gurvitch, exagera importanța dreptului extrastatal în dauna celui statal⁸.

Analizând manifestările fenomenului juridic de-a lungul timpului, D. Gusti observă că dreptul nu are o evoluție independentă, ci una strâns legată de schimbările care se produc în societatea întreagă. „Dreptul – nota el – evoluează astfel o dată cu civilizația și cultura, cu regimul politic și cu concepțiile noastre despre societate și morală“⁹. Spre exemplu, noile relații economice și spirituale preconizate de o reformă socială „se consolidează printr-o

¹ D. Gusti, *Individ, societate și stat în Constituție*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, București, Editura Academiei, 1970, p. 63.

² Ibidem.

³ D. Gusti, T. Herseni, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, București, Editura Cartea Românească, 1949, p.253.

⁴ D. Gusti, *Știința națiunii*, în D. Gusti, Opere, vol. I, ed.cit., p.500.

⁵ D. Gusti, *Individ ...*, p.63.

⁶ D. Gusti, T. Herseni, *op. cit.*, p.239.

⁷ D. Gusti, *Introducere la monografia sociologică a unui sat*, în D. Gusti, Opere, vol.I, ed.cit., p.403.

⁸ G. Gurvitch, *Problèmes de sociologie du droit*, în *Traité de sociologie*, Tome second, publié sous le direction de Georges Gurvitch, Paris, P.U.F., 1960, p.186-187.

⁹ D. Gusti, T. Herseni, *op. cit.*, p.239.

anumită organizație și printr-o nouă ordine de drept¹⁰ (s.n. – I.V.).

Referindu-se la raporturile dintre drept și morală, sociologul român releva faptul că deosebiriile dintre ele nu sun radicale nici în ceea ce privește natura obligației, nici în ceea ce privește tipul de sancțiune. D. Gusti anticipa astfel concepția exprimată de R. Pinto și M. Grawitz, care considerau că normele juridice se disting de normele sociale nonjuridice prin anumite „diferențe de grad” și unele „diferențe specifice”¹¹.

Profesorul Gusti exprima „raportul real” dintre drept și morală prin aserțiunea potrivit căreia „dreptul cuprinde morala cea mai necesară, iar pe de altă parte, este subordonat moralei, întrucât este condamnat dacă se abate de la regulile ei”¹².

Analizând cele două tipuri de „manifestări regulative” ale unităților sociale, dreptul și politica, D. Gusti consideră că „faptul juridic stă în cea mai strânsă legătură cu acel politic”¹³. El surprinde această legătură prin aceea că o serie de „formulări și cerințe pur juridice”, cum ar fi, de pildă, cele legate de proprietate (precum „amestecul statului în administrația proprietății cetățeanului” ori „impunerea exproprierii în interesul public”), își găsesc expresia în „formulări și legiuri juridice”¹⁴. „Există – nota el – între putere și drept o interdependență; dreptul legiferează [...] ca drept public momentele politice; în același timp, autoritățile exercită o forță de constrângere asupra momentelor spirituale, economice și juridice”¹⁵.

În lucrările sale, D. Gusti s-a oprit și asupra ideii de dreptate, idee care, în

concepția sa, cuprinde atât dreptatea legală, cât și dreptatea morală. Între acestea există o strânsă legătură; pe de o parte, dreptatea morală nu poate „germina” decât într-o societatea stăpânită de ideea dreptății legale, iar, pe de altă parte, aceasta din urmă nu ar putea să dureze dacă în sufletele oamenilor n-ar exista sentimentul unor așteptări etice. În același timp, evoluția dreptății legale trebuie să se realizeze în direcția normelor indicate de dreptatea etică¹⁶.

D. Gusti a adus interesante și valoroase contribuții în domeniul sociologiei dreptului constituțional și a instituțiilor politice. Aceste contribuții se regăsesc cu precădere în reflecțiile sale cu privire la Constituția României din 1923, făcute în *Cuvântul de deschidere* rostit de profesor la inaugurarea ciclului de 23 de prelegeri publice inițiat de Institutul Social Român pentru cercetarea științifică a celor mai importante probleme ale acestui așezământ juridic fundamental și în prelegerea finală ținută în cadrul aceluiași ciclu de conferințe. Referindu-se la aceste probleme, D. Gusti considera că schimbările politice și sociale declanșate de actul Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918, ca și „sufletul nou al României”, trebuiau adăpostite „într-un așezământ nou de stat, a cărui boltă să fie susținută cu măreție de coloane juridice solide și impunătoare”, de un nou edificiu constituțional¹⁷. În acest sens, savantul român pornea de la faptul că ideile despre individ, societate și stat formează „firul conducător al organizării constituțiilor mai vechi și mai noi”¹⁸.

Respingând atât teoriile „apologetilor

¹⁰ D. Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, Opere, vol.III, București, Editura Academiei, 1970, p.23.

¹¹ R. Pinto, M. Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Troisième Édition, Paris, Daloz, 1969, p.78-82.

¹² D. Gusti, T. Herseni, *op. cit.*, p.229.

¹³ D. Gusti, *Despre natura vieții sociale. Dintr-o prelegere publică*, în D. Gusti, Opere, vol.I, ed.cit., p.230.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ D. Gusti, *Științele sociale, politica și etica în interdependența lor unitară*, în D. Gusti, Opere, vol.II, București, Editura Academiei, 1969, p.29.

¹⁶ D. Gusti, *Spre o etică vie a națiunii noastre*, în D. Gusti, Opere, vol. II, ed.cit., p. 316.

¹⁷ D. Gusti, *Cuvânt de deschidere la ciclul de prelegeri organizate de Institutul Social Român sub titlul Noua Constituție a României*, în D. Gusti, *Opere*, vol.. III, ed. cit., p. 64.

¹⁸ D. Gusti, *Individ...*, p. 58.

entuziaști ai statului“ (doctrina organicistă și doctrina metafizică juridică), cât și pe acelea ale dușmanilor înverșunați ai statului (realismul sociologic și dogmatic al lui L. Duguit, doctrina anarhistă ș.a.), D. Gusti consideră că statul este o funcție socială organizatoare a elementelor care compun societatea și care sunt tocmai individul și grupurile sociale.¹⁹ De aici rezultă și noi principii ale codificării constituționale: înlăturarea mirajului unei constituții valabile pentru toate statele; necesitatea adaptării acestui act fundamental la „experiența specifică a națiunii“ etc.²⁰. Aceste principii se impun tocmai pentru că „totdeauna forma statului va fi produsul unei epoci istorice“²¹.

Opunându-se concepțiilor individualiste (teoriei anarhismului, machiavelismului, doctrinei contractului social, doctrinei dreptului natural) și celor integraliste, D. Gusti achiesează la „teoria sociologică a concilierii individului cu societatea“. În lumina acestei doctrine, constituțiile stipulează principiile juridice individualiste, considerate în toate țările civilizate ca drepturi evidente și naturale ale omului, și adaugă, pe lângă „drepturi“, și „datorii“: drepturile și libertățile individului trebuie completate cu datoriile lui față de colectivitate²².

De asemenea, D. Gusti nu uită să precizeze faptul că o constituție trebuie să prevadă atât îndatoririle individului față de stat, cât și obligațiile acestuia în raport cu individul: „statul, la rândul său, își impune obligații pozitive față de indivizi (așa, bunăoară, individul are datoria de a munci, de aici însă decurge datoria din partea statului de a-i procura și proteja munca ș.a.m.d.)“²³.

În concepția sa, pentru a fi reală, demo-

crația are nevoie atât de „cetățeni luminați“, cât și de „semănători de idei sănătoase“.²⁴ D. Gusti consideră că un rol esențial în pregătirea ambelor categorii de participanți la exercițiul democratic revine „culturii poporului“. De aceea, în concepția sa, „lărgirea drepturilor politice și a obligațiilor trebuie să meargă mână în mână cu propășirea și adâncirea culturii“.²⁵

Având convingerea că valorificarea drepturilor înscrise în constituție și consolidarea statului național unitar erau condiționate de dezvoltarea culturii naționale, el propunea ca în constituția viitoare să fie introduse dispoziții precise privitoare la cultura poporului nostru. Acest lucru se impunea datorită faptului că problema culturală reprezenta, după opinia sa, „o operă prea mare și indispensabilă, o condiție *sine qua non* a existenței și viitorului națiunii noastre pentru ca ea să atârne de capriciul și fluctuațiile de multe ori interesate ale legislației ordinare“²⁶. În același timp, profesorul D. Gusti cerea ca textul viitoarei constituții să fie astfel conceput încât, pe lângă eleganța tehnică și juridică, absolut necesare unei opere constituționale, să cunoască și o formulare „pe cât va fi posibil mai aproape de limba poporului pentru a fi înțeleasă de toți cetățenii României. Căci Constituția se adresează națiunii întregi, și nu numai juriștilor și organelor de stat“²⁷.

Întotdeauna, regimul constituțional, consideră prof. Gusti, oricum s-ar prezenta, este modificat și transformat de activitatea partidelor politice. La rândul lor, însăși evoluția și modul de manifestare ale partidelor sunt influențate de regimul constituțional existent. El sublinia faptul că „partidele și doctrinele la un loc formează

¹⁹ Ibidem, p. 62.

²⁰ Ibidem, p. 66.

²¹ Ibidem, p. 65.

²² Ibidem, p. 66.

²³ Ibidem, p. 66.

²⁴ Ibidem, p. 72.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, p. 66.

²⁷ Ibidem, p. 73.

o forță motrice socială, o *causa-movens* a oricărui regim constituțional²⁸. În funcție de „forma de guvernământ“ și „atmosfera legală“, ele „imprimă anumite directive unui regim constituțional“. Tot partidelor politice le revine misiunea de a asigura răspândirea culturii politice și formarea de conducători politici²⁹.

Profesorul D. Gusti considera că principiul egalității etice care funcționează între națiuni dă naștere „dreptului la o egală protecție administrativă, ecleziastică și culturală a fiecărei naționalități dinăuntrul unui stat național“³⁰. El accentua asupra faptului că, oricât de mult s-ar aproba și aplauda recunoașterea egalității în drepturi a minorităților naționale dintr-un stat cu acelea ale națiunii cu care conlocuiesc, în nici un caz nu se poate concepe ca acest fapt să înlăture caracterul național al statului, „creându-se state ale naționalităților în statul național“³¹.

De asemenea, sociologul român considera că fără oameni liberi, oricât de solemn ar fi ea proclamată într-o constituție, „libertatea este nulă dacă nu este liberă persoana“³².

Abordând problematica libertății presei, D. Gusti a surprins cu perspicacitate strânsă legătura a acestui drept constituțional fundamental al omului cu societatea, în primul rând cu publicul și opinia publică. Considerând opinia publică drept „o forță reală general recunoscută, de care trebuie să se țină seama“³³, el constată că geneza și evoluția istorică a libertății presei s-au realizat și „sub presiunea“ acestei „puteri“ (*cum demonstrase Dicey că s-a întâmplat*

în Anglia)³⁴.

În lucrările sale, D. Gusti a abordat și unele *probleme importante ale sociologiei dreptului civil*. Este edificator în acest sens studiul său referitor la *Chestiunea agrară*, în care realizează o valoroasă analiză sociologico-juridică a genezei și evoluției proprietății agrare în România. Încă de la început, D. Gusti scoate problema cercetată din sfera normativității pure, specifică dreptului dogmatic, și o așează pe terenul solid al sociologiei dreptului, afirmând, fără echivoc, faptul că reglementarea proprietății este întotdeauna condiționată istoric. De aceea, susținea el, pentru a explica și înțelege regimul proprietății agrare din România „este neapărat să luăm în considerare condițiile ei istorico-politice“³⁵.

Făcând o apreciere generală a regimului proprietății agrare de la întemeierea statelor feudale românești până la „feudalismul legal“, D. Gusti considera că „în această primă formă a iobăgiei, țaranul nu și-a pierdut proprietatea, ci a suferit doar o limitare sau restrângere a libertății sale prin obligațiile pe care și le-a asumat față de moșier“³⁶. De asemenea, autorul precizează un lucru foarte important pentru sociologia dreptului, și anume că în această perioadă relațiile țăranilor cu stăpânii pământului, fie ei boieri sau mânăstiri, erau reglementate de dreptul obișnuielnic³⁷.

În continuarea studiului său, prof. D. Gusti relevă o serie de caracteristici juris-sociologice ale regimului proprietății agrare în țările Române de la „feudalismul legal“ până la reforma agrară din 1864. În cadrul acestei perioade mai lungi de timp, autorul distinge trei mari etape: 1) a instaurării

²⁸ D. Gusti, *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 75.

²⁹ Ibidem, p. 75-76.

³⁰ D. Gusti, *Problema națiunii*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 25.

³¹ Ibidem.

³² D. Gusti, *Individ, societate și stat în Constituție*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 70.

³³ D. Gusti, *Idei fundamentale ale dreptului de presă. Studiu introductiv în problemele dreptului de presă*, în D. Gusti, opere, vol. II, ed. cit., p. 157.

³⁴ Ibidem, p. 163.

³⁵ D. Gusti, *Chestiunea agrară*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 37.

³⁶ Ibidem, p. 39.

³⁷ Ibidem.

suzeranității turcești; 2) a domniilor fanariote; și 3) a influenței exercitate de Rusia în urma înțelegerilor speciale cu Turcia. Aceste etape din evoluția istorică a țărilor Române aveau să-și pună amprenta asupra regimului proprietății funciare, conferindu-i, fiecare în parte, caracteristici distincte. Astfel, în prima etapă, a suzeranității turcești, începe dominația legiferată în dauna dreptului obișnuielnic, care deținuse primatul până atunci³⁸. Pentru această perioadă, D. Gusti găsește semnificativ faptul că așezământul juridic al lui Mihai Viteazul, prin noile reglementări asupra regimului proprietății agrare, aducea o schimbare radicală în această materie: trecerea proprietății iobagilor în mâinile moșierului, fapt care până atunci nu se mai petrecuse în țările Române.

În starea de anarhie politico-economică „ce a caracterizat perioada domniilor fanariote, situația țăranilor a devenit insuportabilă: boierii îi jefuiau în numele proprietății private, fanarioții în cel al statului³⁹. În aceste condiții, în disperare de cauză, ei au fost nevoiți „să părăsească și casă și tot“. Pe baza unei amănunțite cercetări a „documentelor și hrisoavelor“, D. Gusti a surprins astfel „procesul tragic“ pe care l-a parcurs formarea proprietății funciare din țările Române: „Boierii erau nu numai judecători, ci și administratori și, ca să răpească proprietățile moșnenilor sau răzeșilor încă prea liberi, nu s-au dat în lături să falsifice documentele sau să ocupe pur și simplu cu forța moșiile⁴⁰. Desființarea rumâniei (1746) și a veciniei (1749) prin reformele lui Constantin Mavrocordat a fost, după D. Gusti, o „pseudoemancipație“. „Tot așa – scria el – cum iobăgia fusese o modificare a vechiului sclavagism, tot astfel «emancipația» reprezenta o modificare a

iobăgiei de până acum⁴¹. D. Gusti consideră că, odată cu creșterea influenței Rusiei asupra Principatelor, în țările Române începe cel de al treilea moment „al condiționării politice a evoluției regimului proprietății din această perioadă“. El apreciază că, prin introducerea *Regulamentului organic*, deși relațiile agrare capătă o nouă reglementare, situația țăranilor aproape că nici nu a fost luată în considerare⁴².

Făcând o apreciere sintetică asupra evoluției politico-istorice și a regimului proprietății funciare în intervalul de timp de la întemeierea Principatelor și până la Legea agrară din 1864, D. Gusti considera că „în prima perioadă [...], adică de la întemeierea Principatelor și până la feudalismul legal, marea masă a populației rurale și-a pierdut încetul cu încetul libertatea, iar în cea de a doua, și anume până în 1864, și proprietatea⁴³.

Referindu-se la regimul proprietății agrare și efectele sale după aplicarea Legii rurale din 1864 și a „legilor întregitoare“ ale acesteia, D. Gusti susține că, prin dispozițiile ei, Legea rurală din 1864 „desființează întreaga constituție agrară existentă de secole încoace [...] se referă la libertatea personală a țăranilor și la drepturile lor de proprietate⁴⁴. El sesizează astfel marea importanță a rupturii istorice generată de reforma lui Cuza în reglementarea juridică a proprietății funciare din România. Măsurile luate cu această ocazie au vizat, după D. Gusti, trei mari obiective: a) desființarea iobăgiei; b) desființarea clăcilor țărănești; și c) recunoașterea țăranilor ca proprietari liberi⁴⁵. Specific acestei legi a fost faptul că, formal, ea n-a operat nici o expropriere a moșiilor și nici o împrumietărire a țăranilor, pentru că, în

³⁸ *Ibidem*, p. 40.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 41.

⁴¹ *Ibidem*, p. 42.

⁴² *Ibidem*, p. 43.

⁴³ *Ibidem*, p. 44-45.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 46.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 45.

cea ce privește drepturile lor de proprietate, legea „îi recunoaște pur și simplu drept proprietari originari“. În felul acesta, asumându-și rolul unui mare tribunal, statul condamnă întreaga nedreptate istorică, care a favorizat procesul formării proprietății private⁴⁶. Cu toate acestea, după opinia sa, legea a generat multiple „dezavantaje economice“ precum: micșorarea proprietății agricole; fărâmițarea acesteia pe calea diviziunii libere; cuantu-mul prea mare ale indemnitațiilor acordate pentru expropriere și durata prea scurtă a timpului în care țărani erau obligați să-și plătească despăgubirile; plata concomitentă a despăgubirilor și a impozitelor destul de mari⁴⁷.

După cum observa autorul, din dezavantajele economice au decurs, în mod necesar, unele consecințe nefaste: 1) crearea relației de dependență a țăranului față de moșier; 2) exploatarea agrar-cămătărească; și 3) creșterea anuală progresivă a datoriilor țărănești⁴⁸.

Referindu-se la „legile întregitoare“ din anii 1866, 1872, 1882, 1889 etc. relative la contractele agricole, la împărțirea proprietății și la creditul agricol, D. Gusti constata că acestea au avut darul de a fi înlăturat multe dintre neajunsurile legii agricole „fundamentale“⁴⁹.

În finalul analizei legislației agrare ce a urmat Unirii Principatelor, autorul concluzionează că „Populația rurală, marea masă a națiunii române, a obținut prin legile întregitoare ale legii agrare principale din 1864, posibilitatea reală să devină proprietari liberi“⁵⁰.

Incursiunea gustiană în „chestiunea agrară“ românească are meritul de a se fi constituit într-o analiză jurist-sociologică din perspectivă diacronică a reglementărilor de drept obișnuielnic sau de lege scrisă care s-au succedat de la constituirea statelor

feudale românești până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Considerăm că, în condițiile accentuatei tranziții pe care o parcurge țara noastră și ale profundelor schimbări ce se petrec în regimul proprietății agrare din România, studiul gustian de sociologie juridică *Chestiunea agrară* își păstrează încă o actualitate nebănuită.

În cadrul preocupărilor de sociologie juridică ale lui D. Gusti se înscriu și acelea referitoare la *problemele sociologiei dreptului internațional public*. Astfel, în studiul său intitulat *Chestiunea Dunării*, D. Gusti s-a oprit asupra evoluției istorice, aspectelor juridice, condiționărilor și implicațiilor social-economice și politice ale „chestiunii dunărene“, tratând problemele de mare importanță teoretică și însemnatele consecințe practice ale reglementărilor juridice internaționale referitoare la navigația pe Dunăre.

După ce subliniază rolul „cadrelor“ (geografic, economic, politic, militar, strategic, etnologic și de psihologie a popoarelor) în condiționarea regimului juridic al navigației pe Dunăre, autorul arată că diferitele reglementări juridice stabilite în decursul timpului n-au reușit altceva decât să creeze unele stări de lucruri „incompatibile cu principiile dreptului internațional“⁵¹. Astfel, „libertatea și egalitatea navigației au devenit iluzorii, pentru că în locul principiilor de drept internațional au decis de la zonă la zonă cele mai particulare interese și rivalități naționale“⁵² (s.n. – I.V.).

Pe lângă evidențierea rolului factorilor sociali, economici, politici etc. în codificarea normelor de drept internațional public, D. Gusti subliniază și influența dreptului asupra societății. Astfel, reglementările regretabile din dreptul internațional public, așa cum constata autorul,

⁴⁶ *Ibidem*, p. 46.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 49.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 50-51.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 51.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 54.

⁵¹ D. Gusti, *Chestiunea Dunării*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit., p.185.

⁵² *Ibidem*, p. 193.

aduceau după ele o permanentă primejdie și exercitau o acțiune economică extraordinar de nefavorabilă⁵³.

D. Gusti considera că numai o „echilibrare rațională“ a cerințelor internaționale de liberă navigație cu cele naționale ale statelor riverane ar fi condus la „victoria dreptului internațional științific asupra preocupărilor locale și miopiei politice“⁵⁴.

Reputatul sociolog român a formulat teze interesante și în ceea ce privește efectele pozitive pe care le-a avut apariția statului național și a națiunii în dreptul internațional public. În esență, autorul apreciază că apariția statelor naționale făcea posibilă începerea unei ere noi, mult mai drepte și echitabile, în așezămintele de drept internațional public⁵⁵.

Viziunea sa sociologică asupra statelor naționale și asupra umanității i-a permis lui D. Gusti să respingă ideea suveranității absolute și să militeze pentru o suveranitate relativă, autolimitată, a statelor, considerând că afirmarea și coexistența acestora nu pot fi concepute fără ca suveranitatea unei națiuni să nu fie „mărginită“ prin egala suveranitate a altora⁵⁶.

Spre deosebire de unii teoreticieni care vedeau o contradicție între principiul suveranității naționale și principiile dreptului internațional, D. Gusti apreciază, cu just temei, că în exercitarea suveranității sale naționale, statul trebuie să se comporte ca un membru integrat în societatea internațională și, ca atare, el trebuie să respecte principiile și normele dreptului internațional⁵⁷.

Autorul român își exprima speranța că, în interesul unei morale internaționale superioare, va triumfa doctrina potrivit căreia fiecare stat național, indiferent de mărimea, puterea sau prestigiul lui „este

egal îndreptățit“ într-o societate a națiunilor. În caz contrar, considera el, s-ar reveni la restaurarea acelor bariere feudale de drept public care se credeau depășite pentru totdeauna, întronându-se din nou acele diferențieri, „profund umilitoare și deci imorale“ dintre puteri mari și state mici, dintre unele state cu interese nelimitate și altele cu interese limitate⁵⁸.

D. Gusti consideră că reglementările dreptului internațional public trebuie să aibă drept fundament teoretic concepția asupra raportului dintre națiune și umanitate. Respingând concepția „naivă“, care privește separat cele două unități sociale, „ori numai națiunea, ori numai umanitatea, exagerând valoarea exclusivă a uneia în defavoarea celeilalte“⁵⁹, și făcând apel la „metoda critică“, D. Gusti consideră că nu poate fi vorba de un primat sau de un drept superior al unei supranațiuni, dar nici de un primat al umanității. Armonia de-săvârșită dintre scopurile naționale și umanitare constituie – după D. Gusti – cea mai înaltă normă politică, dreptatea internațională, care trebuie să fie la baza legalității internaționale⁶⁰.

Sociologia dreptului internațional public pe care a promovat-o un pacifist fervent, cum a fost D. Gusti nu putea ocoli problemele războiului și ale păcii. Privit din perspectivă juridică, războiul are, după sociologul român, atât un drept al lui, cât și o procedură bine stabilite.⁶¹ Dar, analizat din perspectivă sociologică, acesta reprezintă un fenomen social complex, ce se desfășoară într-un cadru (cosmic, biologic, istoric și psihologic), ca o ciocnire între două voințe colective și suverane“, pentru realizarea unor „scopuri“ economice și spirituale însoțite de împlinirea unor „funcții“ politice și juridice⁶².

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 195.

⁵⁵ D. Gusti, *Problema națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit., p. 10.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 24.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 27-28.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 31.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 32.

⁶¹ D. Gusti, *Sociologia războiului*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit., p.109.

⁶² *Ibidem*, p. 137-146.

După opinia lui D. Gusti, formulată într-o manieră kantiană, „teza pacifistă” și „antiteza avocaților războiului” își pot găsi rezolvarea într-o „sinteză conciliatoare, care se întemeiază pe anumite tendințe de evoluție ale realității sociale și formează un nou *aspect de perspectivă* al războiului și al păcii”⁶³. Esența „sintezei conciliatoare” pe care o propune sociologul român este transformarea războiului în „concurență culturală”⁶⁴.

În concepția lui D. Gusti, sub impactul tendințelor de evoluție a vieții societății umane (socializarea crescândă a raporturilor dintre indivizi și stat și a statelor între ele, afirmarea autonomiei naționale în condițiile internaționalismului modern, amplificarea luptei creatoare și productive dintre națiuni, raționalizarea crescândă a acțiunii politice a statelor) și sub „impulsul” propriilor sale scopuri, aflate într-un continuu proces de metamorfozare, „instituția războiului se va transforma cu necesitate într-alta care, deși îi va păstra fondul, va avea forma schimbată”⁶⁵. Metamorfozându-și scopurile și adaptându-se culturii viitoare (caracterizată de trăsăturile mai sus amintite), războiul se va transforma într-o „concurență culturală”. O astfel de luptă colectivă va fi capabilă să rezolve antinomia dintre teza pacifistă și antiteza teoreticienilor războiului. Lupta socializatoare, autonomă, productivă și rațională va fi însoțită de toate virtuțile păcii și războiului, fără a fi grevată de viciile lor; „ea va fi – așa după cum scrie D. Gusti – o adevărată sinteză a perechii de fenomene război-pace!”⁶⁶. În studiul său, autorul prefigurează și câteva caracteristici ale modului de manifestare a războiului sub forma „concrenței culturale”. Astfel, în condițiile „concrenței culturale”, după D.

Gusti, „vor triumfa acele națiuni la care munca creatoare și productivă va fi mai mare, la care munca de organizare va fi mai perfectă”⁶⁷.

Dar, pe D. Gusti nu l-au interesat numai problemele războiului, ci și acelea ale păcii, care au reprezentat întotdeauna o temă scumpă preocupărilor sale. Așa se explică faptul că savantul român s-a aplecat cu multă atenție, inițial asupra activității Societății Națiunilor, iar, mai târziu, asupra demersurilor pacifiste ale Organizației Națiunilor Unite.

Societatea Națiunilor, care abia se constituise, nu reprezenta o creație artificială, ci o construcție cu rădăcini foarte vechi și adânci în viața societății umane⁶⁸. Apariția acesteia a reprezentat rezultatul unei străvechi lupte pentru pace, marcată de experiența europeană a păcii romane (*Pax Romana*) și a păcii creștine (*Pax Ecclesiastica*), de teoriile științifice ale lui P. Dubois (*De recuperatione Terrae Sancte*), E. Crucé (*Le nouveau Cyné*), Duc de Sully (*Le grand Dessein*) și Saint-Pierre (*Projet de paix perpetuelle*), de concepția politică a revoluției americane, a celei franceze și de filosofia pacifistă a lui I. Kant (*Zum ewigen Frieden*)⁶⁹.

El considera că, deși existau premise suficiente pentru constituirea unei societăți a națiunilor, aceasta nu a apărut datorită faptului că lumea politică a timpului „se găsea sub vraja” teoriei „echilibrului puterilor”. D. Gusti adresa o aspră critică principiului în cauză, arătând că acesta a reprezentat baza „celor mai scandaloase și monstruoase nedreptăți”⁷⁰. „Acest nenorocit «echilibru» – își dezvoltă el critica – care de fapt nu este «echilibru» și «concert», care în realitate este departe de a fi concert, nu oferă marilor puteri nici o regulă juridică

⁶³ *Ibidem*, p. 127.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 130.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 127.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 128.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁶⁸ D. Gusti, *Societatea Națiunilor. Originea și ființa ei*, în D. Gusti, *Opere*, vol. IV, ed. cit., p. 151.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 150-159.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 161.

ori morală de conduită [...] el nu oferă, firește, nici micilor state vreo garanție de justiție⁷¹. Prin lipsa unor norme juridice permanente și a garanțiilor, politica echilibrului forțelor s-a dovedit dezastruoasă, ducând la dezlănțuirea primului război mondial.

Încă de la început, D. Gusti a fost un adept convins al Societății Națiunilor, întrucât această organizație internațională venea să răstoarne sistemul „echilibrului”, al „concertului” și al „balanței” puterilor, așezând relațiile dintre state pe principii mult mai echitabile. În concepția sa, Societatea Națiunilor trebuia să îndeplinească două funcții fundamentale: una negativă, de „menținere a păcii”, și alta pozitivă, de „organizare a muncii internaționale”. În ceea ce privește funcția negativă de menținere a păcii, Societatea Națiunilor trebuia să asigure o „pace durabilă”, care nu însemna înlăturarea definitivă a războaielor, ci: 1) amânarea lor; 2) înlăturarea agresiunii; și 3) publicitatea tratatelor⁷². Analizând pactul Societății Națiunilor, D. Gusti constata că, din păcate, acesta nu prevedea „nici o măsură preventivă ori represivă, care să dea o garanție serioasă pentru menținerea păcii și împiedicarea războaielor, atunci când ele sunt plănuite”⁷³.

Dar, sociologul român considera că Societatea Națiunilor trebuia să aibă un rol mai înalt: ea trebuia să îndeplinească și o funcție pozitivă – aceea de „organizare a muncii sociale internaționale” în vederea păcii. După autorul român, în zadar se vorbește despre pace dacă nu i se dă un substrat real, concretizat în solidaritatea economică și spirituală. La acest aspect se referă „concepția sociologică a Societății națiunilor”, potrivit căreia, pentru a suprima războiul, va trebui să se facă mai mult decât adoptarea de pacte sau încheierea de tratate și înțelegeri, „va trebui să se refacă și să se

modifice mai întâi chiar bazele societății internaționale [...] să se înjghebeze o nouă structură economică, socială și să se formeze o nouă mentalitate [...] Căci – avertiza D. Gusti – să nu se uite că forța istoriei sociale este mai mare decât cele mai rafinate construcții juridice”⁷⁴.

Ideile gustiene privitoare la problemele păcii le găsim sintetizate în comunicarea pe care savantul român a făcut-o la 20 mai 1946, la Academia de Științe Morale și Politice din Paris. Cu această ocazie, D. Gusti vorbea despre o „pace inductivă”, o pace care să corespundă aspirațiilor sociale, economice și umanitare ale fiecărei națiuni în parte și ale epocii în ansamblul ei, și nu o „pace deductivă”, formală, bazată exclusiv pe reguli politice și juridice⁷⁵. În opinia sa, pentru constituirea unui sistem de securitate viabil, care să asigure o pace reală, trebuia să se pornească de la cercetarea vieții internaționale. Iar aceasta nu se putea face decât cu ajutorul metodelor științifice. De aceea, soluția unei păci adevărate, sugerată de altfel de D. Gusti în studiul său *Originea și ființa Societății Națiunilor* la mijlocul deceniului trei și formulată detaliat în 1946, se află în cunoașterea imenselor probleme sociale, economice, politice și culturale ale omenirii cu ajutorul unor metode științifice fundamentale, aplicate de reprezentanții științei sociale din lume. D. Gusti aprecia că Organizația Națiunilor Unite era perfectibilă și avea nevoie de îmbunătățiri. Savantul român considera că „este nevoie de o nouă instituție, care să completeze O.N.U. pentru a o servi mai bine și a o ajuta în împlinirea nobilelor și marilor ei scopuri”⁷⁶. În opinia sa, chiar în spiritul Cartei, trebuia creat un „institut internațional specializat”, care să aibă caracter permanent, spre deosebire de comisiile prevăzute de actul de naștere al instituției, ce aveau

⁷¹ *Ibidem*, p. 161-162.

⁷² *Ibidem*, p. 165.

⁷³ *Ibidem*, p. 168.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 170-171.

⁷⁵ D. Gusti, *Spre o concepție realistă și științifică a păcii*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 269.

⁷⁶ D. Gusti, *Un an de activitate în afară de țară*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 290.

un caracter temporar. Institutul central internațional, instalat chiar la O.N.U., aflat în structura Consiliului Economic și Social, și institutele de cercetări științifice create în cadrul fiecărei națiuni afiliate la această organizație, reprezentau, după D. Gusti, cele mai bune instrumente de lucru puse în slujba păcii. În concepția sa, institutele naționale și Institutul central internațional nu reprezentau simple structuri birocratice, ci organisme de cercetare și mai bună cunoaștere a problemelor sociale, economice, politice și culturale cu care se confruntau națiunile și comunitatea internațională în întregul ei. Cu ajutorul institutelor, națiunile „vor cuceri pacea, sprijinindu-se pe un examen obiectiv al dificultăților prin care trec ele”⁷⁷.

După D. Gusti, „sinteza finală” a cercetărilor efectuate de aceste institute urma să reprezinte „știința pozitivă a națiunilor” sau „știința umanității”⁷⁸.

La înființarea sa, Institutul central a fost denumit Institutul Social al Națiunilor, după modelul Institutului Social Român, iar D. Gusti a primit, inițial, una dintre cele două funcții de vicepreședinte, pentru ca, la scurt timp după aceasta, să o primească pe aceea de președinte (devenită vacantă între timp). Lansată și susținută imediat după cel de al doilea război mondial, ideea creării institutului central și a institutelor naționale de cercetare era, fără îndoială, valoroasă, venind în completarea măsurilor politice și juridice luate de omenire pentru organizarea și apărarea păcii.

Ca remarcabil om de știință și iubitor fervent al marilor valori centrale ale umanității, consecvent cu întreaga sa activitate științifică, dar mai ales încrezător în izbânda marilor curente pacifiste, D. Gusti opta pentru „soluția pașnică a problemelor atomice”, pentru utilizarea energiei nucleare în scopuri civile de „dezvoltare nebanuită și neobișnuită” în

economie și tehnică, în științele biologice, fizice, chimice, agricole etc.⁷⁹.

Valoroasele contribuții aduse de prof. D. Gusti prin tratarea, din perspectivă sociologică, a unor teme precum sunt principiile și subiectele dreptului internațional public (statul național, Societatea Națiunilor și Organizația Națiunilor Unite), regimul juridic al Dunării și, nu în ultimul rând, marile probleme ale războiului și păcii, îi dau remarcabilului savant român tot dreptul de a ocupa un loc de seamă într-o posibilă istorie a sociologiei dreptului internațional public.

Contribuții dintre cele mai importante și-a adus D. Gusti în *sfera sociologiei legislative*, a acelei sociologii juridice particulare care „include aspectele sociologice ale activității legislative”⁸⁰. Analiza sociologiei juridice gustiene ne relevă faptul că, fondatorul școlii monografice de la București a abordat cu succes atât unele probleme ale sociologiei legislative teoretice, cât și unele aspecte ale sociologiei legislative empirice. Mai întâi, trebuie subliniat faptul că D. Gusti pune și rezolvă problemele sociologiei legislative în contextul mai larg al reformelor sociale. „O reformă socială integrală – scris D. Gusti – trebuie să cuprindă două clase mari de reforme – fiecare clasă cuprinzând alte două subclase –, care stau în cea mai strânsă legătură între ele, și anume în primul rând reforme sufletești (culturale) și economice și apoi reforme juridice și politice”⁸¹.

Procesul de legiferare reprezintă, după D. Gusti, un moment *sine qua non* al reformei sociale. În opoziție cu optica dominantă care se manifesta în rândurile clasei conducătoare în primii ani de viață ai României Mari, potrivit căreia „țara Reală trebuie să se modeleze după țara Legală”, D. Gusti considera că aceasta ar fi o eroare, deoarece „tocmai țara Legală trebuie să se croiască după țara Reală și nu

⁷⁷ D. Gusti, *Spre o concepție realistă și științifică a păcii*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 273.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 271.

⁷⁹ D. Gusti, *Soluția pașnică a problemelor atomice*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 304.

⁸⁰ J. Carbonnier, *Sociologie juridique*, P.U.F, Paris, 1978, p. 46.

⁸¹ D. Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, Opere, vol. III, ed. cit., p. 22.

invers⁸². Fără a înlătura cu totul independența și rolul activ al factorilor de natură juridică, el considera că: „Opera legislativă trebuie să se inspire dintr-o cunoștință profundă și exactă a trebuințelor sociale și naționale și dintr-o perspicacitate clară a sesizării relilor reale și, numai după ce aceste operații ar fi fost terminate, să se construiască prin imaginația constructivă a descoperirii, leacurile legale corespunzătoare⁸³ .

În concepția sa, reforma juridică, la fel ca și cea politică, trebuie să urmeze „linia de dezvoltare organică“ a fiecărei națiuni. „În acest sens – precizează el – nici dreptul, nici politica nu mai sunt marfă de import, ci expresii ale realității naționale⁸⁴ .

D. Gusti nu contesta „competența etico-politică“ a instituției parlamentare de a prepara reforma socială și de a-i da sancțiunea juridică. Dar, observator conștiincios al vieții parlamentare, el constata cu îngrijorare criza parlamentarismului și a legislației. În opinia sa, această criză se manifesta prin două fenomene majore: „1. Viața parlamentară nu contribuie la îngrădirea, ci la întărirea puterii executive a guvernului și 2. Activitatea parlamentului produce o incoerență legislativă⁸⁵ .

Sesizând „criza democrației, a parlamentarismului și a legislației“, D. Gusti s-a preocupat mult de găsirea unor soluții care să înlătore efectele negative pe care aceste stări de lucruri le au asupra operei legislative. Printre alte soluții, el propune „introducerea participării cunoscătorilor stărilor sociale“ la opera de legiferare temeinică⁸⁶ . Totodată, cei care elaborează legile trebuie să cunoască „monismul social-voluntaristic“ și să aibă capacitatea

de a formula un „ideal social“ și de a postula „optimismul social“⁸⁷ . În aceeași ordine de idei, el consideră că problema legiferării ar avea mult de câștigat dacă forul legislativ ar lua în seamă preocuparea societății de a se autoorganiza, adică tendința acesteia de a delega anumite puteri deținute de parlament unor instituții ieșite din sânul societății, precum „presa, referendumul și inițiativa populară“. În opinia sa, cea mai potrivită formă a autoorganizării sociale, care asigura cel mai puternic mijloc de socializare a legislației, consta în „organizarea specialității și a competenței profesionale, adică organizarea intereselor profesionale colective, cu reprezentarea lor în instituții speciale, care sunt adevărate parlamente speciale⁸⁸ . În concepția sa, organizarea competenței reprezenta „o moderație cerută de însăși organizarea democratică a statului⁸⁹ . El avea în vedere, mai ales, „competența dezinteresată a specialiștilor“.

Tot în scopul îmbunătățirii operei legislative, D. Gusti a susținut ideea înființării unei facultăți de legislație.

De asemenea, sesizând rolul important pe care-l joacă opinia publică în procesul de legiferare, D. Gusti arăta că efectul acesteia este strâns legat, pe de o parte, de „calitatea conducătorilor“, iar, pe de altă parte, de aceea a „marelui public“.

Contribuțiile lui D. Gusti în domeniul sociologiei legislative românești nu s-au limitat la unele aspecte teoretice ale acestei discipline, ci au vizat și latura empirică, aplicativă a acesteia. Astfel, sub îndrumarea sa, au fost elaborate o serie de proiecte legislative privind reforma legislației școlare și culturale românești. Tot el a promovat și proiectul Legii serviciului

⁸² D. Gusti, *Modele etice. Profiluri și medalioane etice. Personalitatea socială*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 368.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ D. Gusti, *Știința națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 500.

⁸⁵ D. Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 23.

⁸⁶ D. Gusti, *Institutul social român. După zece ani de lucru*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, p. 70.

⁸⁷ D. Gusti, *Despre natura vieții sociale. Dintr-o prelegere publică*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 232.

⁸⁸ D. Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, ed. cit., p. 25.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 26.

social.

Caracteristica fundamentală a acestor proiecte de legi era aceea că ele porneau de la descoperirea pe cale științifică (în principal prin cercetări monografice) a nevoilor reale din domeniul respectiv, nevoi ce erau concretizate în norme menite a găsi cele mai bune soluții legislative. Referindu-se la modul realist, rațional și temeinic în care a fost redactat proiectul Legii serviciului social, D. Gusti își exprima dorința ca orice lege să fie preparată după normele ce au stat la baza acesteia. „Nici un articol – preciza el – nu a pătruns în această lege mai înainte ca el să nu fi fost pus în practică și valorificat pe teren, în tot felul de forme, până a ajuns la cea din urmă, cea mai potrivită, și care a intrat în text“.⁹⁰

Cu privire la contribuțiile gustiene din domeniul sociologiei empirice prelegislative se cuvine a fi făcut un act de dreptate prin precizarea faptului că părintele școlii sociologice de la București deține, după opinia noastră, întâietatea pe plan mondial în ceea ce privește susținerea teoretică și exercitarea practică a rolului acestei „sociologii juridice particulare“ în prepararea legilor. Aceasta pentru că realizările lui D. Gusti în domeniul amintit devansează cu mult timp studiul american al lui Cohen, Robson și Bates, *Parental Authority, the Community and the Law* (1958) relativ la măsurarea științifică a distanței ce separă opinia publică de dreptul pozitiv pe tema autorității părintești, studiu despre care se spune că a reprezentat „ocazia“ sociologiei dreptului de a-și descoperi „ambițiile sale legislative“⁹¹.

Acum, când procesul legislativ din țara noastră prezintă atâtea carențe, ideile și demersurile empirice gustiene pe tărâmul sociologiei legislative capătă o nebănuită actualitate.

Vorbind despre sociologia juridică gustiană nu putem să nu relevăm contribuția

patriarhului sociologiei românești la fundamentarea teoretică, organizarea și desfășurarea cercetării monografice a manifestărilor juridice ale unităților sociale. Deși investigațiile monografice ale școlii sociologice de la București n-au avut niciodată drept obiectiv principal studierea vieții juridice a unităților sociale, cercetarea manifestărilor juridice ale vieții sociale s-a bucurat constant de atenția monografiștilor. Așa cum preciza însuși profesorul D. Gusti, în cadrul cercetărilor monografice întreprinse de reprezentanții școlii sociologice de la București, „cercetarea vieții juridice forma unul din elementele ei esențiale, în legătură cu întreaga viață socială“.⁹² De altfel, într-un mare număr de lucrări ale lui D. Gusti și ale colaboratorilor săi apropiați (H.H. Stahl și T. Herseni) întâlnim pasaje largi dedicate metodologiei cercetării manifestărilor juridice. Edificator în acest sens este pasajul gustian potrivit căruia „Studiul manifestărilor *moral-juridice* se începe, ca mai toate cercetările noastre, prin întocmirea statisticilor. Statistica proprietății, statistica procesivității, a criminalității, a stării civile etc. ne introduc treptat în problemele acestei manifestări și ne dau materialul documentar cantitativ pentru înțelegerea ei [...] Viața juridică a satului se referă, mai ales, la dreptul civil și la dreptul penal sub forma lor mai nouă de drept pozitiv și sub forma străveche, dar încă atât de vie și interesantă, a dreptului viu obișnuielnic sau dreptul pământului. Urmărim aici situația juridică a familiei, căsătoria, drepturile tatălui, situația femeii și a copiilor, înfierile, situația copiilor nelegitimi etc. Apoi problema bunurilor, dreptul de proprietate, de folosință, servituțile și transmiterea bunurilor prin contracte, donație, înzestrări și moșteniri. Din domeniul dreptului penal se studiază toate infracțiunile, contravenții, delictе și crime. În studiul manifestărilor juridice,

⁹⁰ D. Gusti, *Știința și pedagogia națiunii*, în D. Gusti, Opere, vol. IV, ed. cit., p. 229.

⁹¹ J. Carbonnier, *op. cit.*, p. 396-397.

⁹² D. Gusti, *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți*, 1880-1955, în D. Gusti, Opere, vol. V, ed. cit., p. 199.

sociologia urmărește și cauzele de natură socială, economică, politică etc. ale diverselor fenomene care țin de domeniul dreptului⁹³.

În ceea ce privește rezultatele cercetării monografice asupra vieții juridice românești din perioada interbelică, mult mai valoroase și concludente sunt acelea care privesc modul de manifestare a acesteia la nivelul unităților sociale (satul, familia etc.) Un exemplu concludent în acest sens îl reprezintă cercetarea monografică a vieții juridice din trecutul satului Nerej. Aceste cercetări au ajuns la concluzia că, la fel ca celelalte domenii ale vieții sociale nerejene, și viața juridică a acestuia era mult mai veche decât aceea generată de legislațiile satului modern. Acestea din urmă n-au găsit în Nerej o viață lipsită de orice ordine normativă, ci, dimpotrivă, au întâlnit o viață socială riguros organizată din punct de vedere juridic, după obiceiurile locului. Respectarea acestor reguli era asigurată prin două instituții: obștea satului și biserica. Mai târziu, satul și-a pierdut atribuțiile referitoare la administrarea justiției, acestea fiind preluate de instituțiile specializate ale statului.

Nu numai instituțiile judiciare s-au schimbat de-a lungul timpului în satul vrâncean, ci și regulile de drept. Legislațiile moderne ale statului au căutat să pătrundă în viața juridică a comunității care era încă marcată de spiritul dreptului obișnuielnic, ceea ce a provocat o veritabilă luptă între dreptul modern și cel cutumiar⁹⁴.

În urma cercetărilor monografice din anii 1927 și 1938 asupra procesivității civile și penale din satul Nerej, G. Serafim ajungea la următoarele concluzii: 1) procesivitatea civilă destul de redusă din acest sat se datora faptului că viața

socială a acestei comunități rurale se conducea după cu totul alte reguli decât acelea ale legislației moderne care erau în bună măsură nesocotite; 2) în perioada 1927-1937 au existat foarte puține procese referitoare la dreptul de proprietate „pentru că în Vrancea însuși dreptul de proprietate era cu totul diferit“; 3) tulburarea vieții normale din satul Nerej, datorită crizei economice, a fost factorul care a făcut ca legile civile să fie aplicate mai greu. În general, consideră monografistul, legile civile n-au putut să pătrundă în întregime în Vrancea pentru că „realitatea socială de acolo era cu totul diferită de aceea pe care legislatorii o avuseseră în vedere atunci când au elaborat aceste legi“⁹⁵.

Însă, în perioada 1927-1937, în satul Nerej au existat de 4,6 ori mai multe procese penale decât civile. Cele mai multe procese sunt cele de contravenție. „Este natural să fie așa – consideră analistul – în mijlocul acestei anarhii morale, economice, individul vine foarte adesea în conflict cu legile, mai ales cu legile de poliție rurală“⁹⁶.

G. Serafim consideră că, spre deosebire de normele codului civil, regulile codului penal au pătruns mai ușor în viața satului⁹⁷.

Un alt cercetător, H.H. Stahl, arată că regula generală a dreptului obișnuielnic din Vrancea era aceea potrivit căreia întregul pământ aparține comunității.⁹⁸ În acest caz este vorba despre dreptul de proprietate devălmaș.⁹⁹ Cu timpul, odată cu înmulțirea membrilor obștei, locul sistemului devălmașiei absolute, cu corolarul ei „stăpânirea locurească“ este luat de sistemul devălmașiei egalitare, prin care obștea operează o trecere de la „stăpânirea locurească“, oarecum anarhică, la o stăpânirea reglementată de către obște. Echilibrul sistemului devălmaș egalitar ține însă, în bună măsură, de

⁹³ D. Gusti, *Monografia sociologică*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 434.

⁹⁴ *Nerej. Un village d'une région archaïque*, Monographie sociologique dirigée par H.H. Stahl, vol. III, *Les manifestations économiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales*, Institut des Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest, 1939, p. 243-246.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 248.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 260.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 255.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 381.

⁹⁹ H.H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, *Organizarea economică și juridică a trupurilor de moșie*, București, Fundația regelui Mihai I, 1946, p. 160-161.

vigoarea cu care obștea își menține puterea și drepturile sale. Dacă aceasta slăbește, „stăpânirile locurești“ se transformă în proprietăți private absolute, asupra cărora ea nu mai are nici un drept.¹⁰⁰ Un astfel de fenomen se întâmplă în satele vrâncene în perioada interbelică. Monografia satului Nerej surprinde foarte bine tocmai acest proces al „invaziei“ proprietății private asupra proprietății devălmașe prin mecanismul trecerii directe de la „stăpânirea locurească“ la „proprietatea individuală absolută“.

La rândul lor, cele 17 monografii sumare publicate în lucrarea *60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938* cuprind date și informații valoroase cu privire la fenomenul juridic al proprietății asupra pământului. Edificatoare în acest sens este monografia satului șepreuş. Potrivit acestei monografii, 77,3% din gospodăriile șepreuşene erau sărace (690), 19% mijlocii (170), 2,24% erau ale chiaburilor (20), iar 1,46% erau gospodării chiaburești (13)¹⁰¹.

Cercetătoarea Xenia Costa-Foru ne oferă informații foarte interesante despre un aspect al vieții de familie de o mare importanță în sistemul juridic al obiceiului pământului, cum este înzestrarea cu pământ a copiilor de către părinți. Autoarea arată că „acolo unde membrii familiei nu pot trăi decât exclusiv din munca agrară, problema căpătuirii copiilor nu este altceva decât problema înzestrării lor cu o bucată de pământ și, de aceea, în satele care cunosc gospodăria casnică închisă, averea familială, la prosperarea căreia au contribuit și copiii, este socotită drept o avere devălmașă, din care copiii au drept să ia o cotă parte“¹⁰².

Pe lângă aspectele juridice cunoscute ale unităților sociale, cercetările întreprinse de școala monografică de la București au reușit să surprindă și anumite manifestări juridice specifice unor zone geografice sau chiar României interbelice în întregul ei. În rândul acestora se înscriu: sistemul juridic consuetudinar (genealogic și negenealogic) din țara Oltului, organizarea juridică a trupurilor de moșie în satul devălmaș românesc ș.a.

Printre fenomenele juridice cercetate la nivel național se numără și cele referitoare la starea proprietății agrare din țara noastră după reforma din 1919-1922. Cercetările școlii sociologice de la București au scos în evidență faptul că acest act istoric a făcut ca, în 1930, gospodăriile țărănești de până la 10 ha să dețină în proprietate aproximativ 60% din terenul arabil, iar împreună cu exploatarea de până la 50 ha, proprietatea mică și mijlocie să stăpânească peste 82% din suprafața arabilă. În aceste condiții, schimbările profunde generate de reforma agrară de după primul război mondial au făcut ca România să treacă de la o agricultură cu o puternică componentă latifundiară, la o agricultură de tip țărănesc¹⁰³.

Deși reforma agrară avusese un efect negativ, ce a constat în pulverizarea proprietății funciare, D. Gusti constata că, în același timp, aceasta s-a soldat și cu un rezultat pozitiv reprezentat de apariția unui rapid proces de formare a unei noi proprietăți mijlocii și mari¹⁰⁴.

D. Gusti, ca și alți cărturari români din perioada interbelică, precum Eugeniu Speranția sau Mircea Djuvara, pentru a numi numai doi dintre cei mai cunoscuți profesori ce au predat în acele timpuri la facultățile de drept din Cluj și București, a

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 168.

¹⁰¹ *60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D.C. Georgescu, vol. IV, *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1943, p. 10.

¹⁰² Xenia Costa-Foru, *Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*, București, Fundația Regele Mihai I, 1945, p. 164.

¹⁰³ *60 de sate...*, vol. II, *Situația economică*, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1941, p. 10-11.

¹⁰⁴ D. Gusti, *Starea de azi a satului românesc. Întâiele concluzii ale cercetărilor întreprinse în 1938 de echipele studențești*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 487.

avut meritul de a fi abordat problemele juridice din perspectiva benefică a sociologiei, dezvoltând și în România preocupările pentru sociologia dreptului, care, în Europa Occidentală, se constituise în linii generale la granița dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea.

Contribuțiile pe care savantul român le-a adus în domeniul cugetării jurist-socio-

logice, dar mai ales al sociologiei juridice aplicative, au concurat în mod substanțial la fundamentarea, consolidarea și dezvoltarea școlii românești de sociologie a dreptului. Datorită acestui fapt, D. Gusti a dobândit meritul și îndreptățirea de a fi considerat unul dintre fondatorii de seamă ai sociologiei juridice românești.

BIBLIOGRAFIE

- Carbonnier, Jean, *Sociologie juridique*, Paris, P.U.F., 1978.
- Costa-Foru, Xenia, *Cercetarea monografică a familiei. Contribuție metodologică*, București, Fundația Regele Mihai I, 1945.
- Gurvitch, Georges, *Problèmes de sociologie du droit*, în *Traité de sociologie*, Tome second, publié sous le direction de Georges Gurvitch, Paris, P.U.F., 1960.
- Gusti, D., *Individ, societate și stat în Constituție*, în D. Gusti, *Opere*, vol. IV, București, Editura Academiei, 1970.
- Gusti, Dimitrie; T. Herseni, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, București, Editura Cartea Românească, 1949.
- Gusti, D., *Știința națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, ed.cit.
- Gusti, D., *Introducere la monografia sociologică a unui sat*, în D. Gusti, *Opere*, vol.I, ed.cit.
- Gusti, D., *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, București, Editura Academiei, 1970.
- Gusti, D., *Despre natura vieții sociale. Dintr-o prelegere publică*, în D. Gusti, *Opere*, vol. I, Editura Academiei, București, 1968.
- Gusti, D., *Științele sociale, politica și etica în interdependența lor unitară*, în D. Gusti, *Opere*, vol.II, București, Editura Academiei, 1969.
- Gusti, D., *Spre o etică vie a națiunii noastre*, în D. Gusti, *Opere*, vol. II, ed.cit.
- Gusti, D., *Cuvânt de deschidere la ciclul de prelegeri organizate de Institutul Social Român sub titlul Noua Constituție a României*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, ed. cit.
- Gusti, D., *Partidul politic. Sociologia unui sistem al partidului politic*, în D. Gusti, *Opere*, vol. IV, ed. cit.
- Gusti, D., *Problema națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Idei fundamentale ale dreptului de presă. Studiu introductiv în problemele dreptului de presă*, în D. Gusti, *Opere*, vol.II, ed.cit.
- Gusti, D., *Chestiunea agrară*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Chestiunea Dunării*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Problema națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Sociologia războiului*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Societatea Națiunilor. Originea și ființa ei*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Spre o concepție realistă și științifică a păcii*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Un an de activitate în afară de țară*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Soluția pașnică a problemelor atomice*, în D. Gusti, *Opere*, vol. IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Modele etice. Profiluri și medalioane etice. Personalitatea socială*, în D. Gusti, *Opere*, vol. III, ed.cit.
- Gusti, D., *Institutul social român. După zece ani de lucru*, în D. Gusti, *Opere*, vol.III, ed. cit.

- Gusti, D., *Despre natura vieții sociale. Dintr-o prelegere publică*, în D. Gusti, *Opere*, vol.I, ed.cit.
- Gusti, D., *Știința și pedagogia națiunii*, în D. Gusti, *Opere*, vol.IV, ed.cit.
- Gusti, D., *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți, 1880-1955*, în D. Gusti, *Opere*, vol.V, ed.cit.
- Gusti, D., *Monografia sociologică*, în D. Gusti, *Opere*, vol.I, ed.cit.
- Gusti, D., *Starea de azi a satului românesc. Întâiele concluzii ale cercetărilor întreprinse în 1938 de echipele studențești*, în D. Gusti, *Opere*, vol.I, ed.cit.
- Pinto, R. și Grawitz, M., *Méthodes des sciences sociales*, Troisième Édition, Paris, Daloz, 1969.
- Stahl, H.H., *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol.I, *Organizarea economică și juridică a trupurilor de moșie*, Fundația regelui Mihai I, București, 1946.
- ****Nerej. Un vilage d'une région archaïque*, Monographie sociologique dirigée par H.H.Stahl, vol.III, *Les manifestations économiques et administratives. Unités, procès et tendances sociales*, Institut des Sciences Sociales de Roumanie, Bucarest, 1939.
- ****60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*, vol.II, *Situația economică*, Institutul de Științe Sociale al României, București, 1941.
- ****60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara 1938*. Anchetă sociologică condusă de Anton Golopenția și dr. D.C.Georgescu, vol.IV, *Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole, sate pastorale*, București, Institutul de Științe Sociale al României, 1943.

ABSTRACT

One of the multiples sociological issues approached by D. Gusti in his vast work, although least known, is that of the sociological research of the Law. Approaching the Law from the beneficial perspective of sociology allowed the distinguished Romanian scholar to develop some major themes of the young discipline, like: the Law as "aspect of the social life"; the sociology of the Civil Law; the sociology of the International Public Law and the legislative sociology. These theoretical issues were to be happily completed in his work by the methodological aspects of the monographic research of the juridical manifestations of the social units and by the empiric monographic investigation of some manifestations of the Romanian village between the two World Wars. The theoretical, methodological and empirical contributions that Dimitrie Gusti, the father of the Bucharest Sociological School, had in the domain of the sociological research of the Law place him, alongside Eugeniu Sperantia, Mircea Djuvara, H.H. Stahl, Mircea I. Manoilescu etc., among the founders of the Romanian Sociology of Law.